

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

Музей історії міста Києва

КИЇВ І КИЯНИ

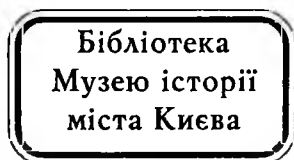
Матеріали щорічної
науково-практичної конференції

Київ
Видавництво «КИЙ»
2009

ББК 63.6

К 38

Збірник тез та доповідей учасників науково-практичної
конференції, що відбулася в Музеї історії міста Києва
24 грудня 2009 року
Випуск 9

К 1805080000-22 Без оголош.
8825-2009

Світлана ПАНЬКОВА,
завідувач Історико-меморіального музею
Михайла Грушевського

ІЗ ПЛЕЯДИ ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ШКОЛИ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО:
ІВАН ДЖИДЖОРА.
ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ВИШКІЛ У ГАЗЕТІ «РАДА»

Історична школа Михайла Грушевського... Це унікальне явище в історії української науки сьогодні достатньо ґрунтовно висвітлено сучасними дослідниками¹, хоча чимало джерел, насамперед листування, містить низку нових, надзвичайно важливих штрихів щодо її становлення і розвитку, а головне взаємин Учителя і Учнів. Разом з тим епістолярні корпуси та творчий доробок ратаїв журналістської ниви М. Євшана (Федюшки), М. Залізняка, І. Джиджори, І. Кревецького, Ф. Матушевського, В. Дорошенка, М. Лозинського та інших дають підстави до визначення ще одного феномену — публіцистичної школи Михайла Грушевського. Детальне студіювання взаємного листування видатного історика і суспільно-політичного діяча з названими вище представниками так званої молоді «фамілії», які завдяки мудрим настановам, а досить часто і наполегливим вимогам свого вчителя гартували своє публіцистичне перо, дозволяє висвітлити генезу цієї школи, роль фундатора, контекст її розвитку та вплив на піднесення українського національного руху, становлення українського культурного дискурсу. Важливою ознакою цієї школи було залучення М. Грушевським своїх вихованців до участі у редагованих ним виданнях — журналі «Літературно-науковий вістник», тижневику «Село», а також газеті «Рада», шеф-редактором якої він був майже протягом усього 1907 р.

Цей маленький образок присвячуємо одному з улюблених учнів як історичної, так і публіцистичної школи Михайла Грушевського — Іванові Джиджорі. Його життєпис та історичні

---

¹ Див. зокрема: Михайло Грушевський і українська історична наука: Матеріали конференції, присвячених Михайлові Грушевському/За ред. Я. Грицака, Я. Дашкевича.— Львів, 1999; Юркова О. Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М.С.Грушевського.— К., 1999.

студії у Львівському університеті й Науковому товаристві імені Шевченка, детально опрацьовані докторантом Волинського національного університету імені Лесі Українки В. Пришляком², значно доповнили ці дослідження видання корпусу взаємного листування Михайла Грушевського з Іваном Джиджорою³. Дещо написано і про публіцистичну спадщину І. Джиджори відомим істориком української літератури, етнокультури та преси, професором з Івано-Франківська В. Качканом⁴. Проте, у працях В. Качкана не висвітлено надзвичайно важливий момент становлення Івана Джиджори як публіциста, що розпочався з його співпраці зі щоденною наддніпрянською газетою «Рада» у 1907 р. Та ще й так активно: 29 статей та оглядів, що побачили світ на її сторінках упродовж січня — вересня 1907 р.⁵ — достатньо вартісний творчий доробок для початківця. І що прикметно, розпочалася ця співпраця і постійно перебувала під увагою і опікою вчителя — Михайла Грушевського.

Момент становлення Івана Джиджори як публіциста співпадає з надзвичайно важливим періодом становлення і самої газети «Рада». Саме в цей час, на початку 1907 р., у розробці концепції газети та її програми, редакційній політиці, поалагодженні справ у цензурі та у генерал-губернатора важливу роль відігравав його учитель, Михайло Грушевський, про що свідчать що-

² Пришляк В. Іван Джиджора: життєвий шлях та наукова спадщина // Михайло Грушевський і львівська історична школа: Львівські історичні праці. Матеріали засідань і конференцій.— Нью-Йорк; Львів, 1995.— Вип. 1.— С. 196–205 (передрук: Михайло Грушевський і українська історична наука...— С. 193–199); Його ж. Український історик Іван Джиджора // Український історичний журнал.— 2006.— № 6.— С. 56–77.

³ Листування Михайла Грушевського.— Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2008.— Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори / Упоряд.: С. Панькова, В. Пришляк.

⁴ Качкан В. Іван Джиджора — оглядач львівських видань, публіцист // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. Та повід. П'ятої Всеукр. Наук.-теорет. Конф. 27–28 листопада 1998 р.— Львів, 1999.— С. 25–29; Його ж. Історик Іван Джиджора зі школи Михайла Грушевського // Його ж. Хай святиться ім'я твоє. Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX – перша половина XX ст.) Книга четверта.— Івано-Франківськ, 2000.— С. 138–165.

⁵ Див.: Бібліографічний покажчик праць Івана Джиджори. 1907 рік // Листування Михайла Грушевського.— Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори.— С. 493–494. Власне, публікації в «Раді» склали головний доробок автора у 1907 р. Крім них, він подав лише 5 рецензій в «Літературно-науковому віснику» та 1 огляд в «Записках Наукового товариства імені Шевченка».

денникові записи вченого⁶ та листування з видавцем Є. Чикаленком⁷. Активно підтримував Михайло Сергійович «Раду» і своїми публікаціями⁸. Збігається цей момент і з перенесенням до Києва на початку 1907 р. «Літературно-наукового вістника». Задум та реалізація цієї акції також належали Грушевському. А на молодого історика і улюбленця львівського професора випала важлива місія: Івана Джиджору було відряджено для організації роботи київської редакції та контори журналу⁹, що узгоджувалося і з планами його наукових студій. Як дослідник Гетьманщини він був долучений до проекту Наукового товариства імені Шевченка з підготовки томів «Жерел до історії України-Руси» і мав продовжити опрацювання архівних та бібліотечних збірок Києва, Харкова та Москви, розпочате ще 1905 р. Поза цим, видавець і фактичний редактор ЛНВ мав на меті й активне залучення свого вихованця до співпраці з «Радою», про що згодом нагадував Чикаленкові: «Сими днями їде Джиджора [...]. Джиджора вертається zarazом і до своєї давнійшої роботи в «Раді»; поручаю його Вашій ласкавій опіці»¹⁰.

Прибувши до Києва в останній декаді грудня 1906 р.¹¹, Іван Джиджора разом зі своїм учителем відразу поринув у справи.

⁶ Центральний державний архів України у Києві (далі — ЦДАК України), ф. 1235, оп. 1, спр. 936, арк. 1–6 зв. (Записи в щоденнику М.Грушевського за період від 17 (30) грудня 1906 р. до 13 (26) січня 1907 р.).

⁷ Там само.— Спр. 822.

⁸ Публікації М.Грушевського в «Раді» зібрані у виданні: *Грушевський М.* Твори: У 50 т.— Львів, 2005.— Т. 3 / Упоряд., комент. С.Панькової.— С. 3–7, 8–17, 23–27, 33–38, 44–48.

⁹ *Детально див.: Панькова С.* «Літературно-науковий вістник» — рупор громадсько-політичної праці Михайла Грушевського (1907–1914 рр.) // Київ і кияни.— К., 2005.— Вип. 4: Збірник тез та доповідей учасників науково-практичної конференції, що відбулася в Музеї історії міста Києва 24 січня 2005 р.— С. 139–157; *Ії ж.* Адреси київської редакції, контори та книгарні «Літературно-наукового вісника» (1907–1914 рр.) // Київ і кияни.— К., 2007.— Вип. 7: Збірник тез та доповідей учасників науково-практичної конференції, що відбулася в Музеї історії міста Києва 20 грудня 2007 р.— С. 118–136.

¹⁰ *Годійчук О.* Листи М.С.Грушевського до Є.Х.Чикаленка // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий науковий збірник.— К., 2001.— Вип. 4: Студії на пошану Руслана Пирого.— С. 150 (лист від 6 (19) червня 1907 р.)

¹¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДАІА України), ф. 309, оп. 1, спр. 2317, арк. 11–14 зв. (Лист до нареченої Наталії Навроцької, написаний у проміжку між 6 (19) та 14 (27) січня 1907 р. Зокрема, 6 (19) січня він писав: «Якраз завтра тиждень буде, як я в Києві»).

Докладно цей напружений період він описує у листі до нареченої, Наталії Навроцької: «Грушевський просто здоров'яє тратить, організуючи тутешню місцеву й позамісцеву українську громаду, я ж, де тільки в чім можу, допомагаю йому. Сяк-так поставилося "Раду" на ноги, й вона починає набирати значіння серйозної часописі, а тим самим єднає коло себе серйозний ґрунт серйозних читачів, а се вже багато значить при браку якої би то не було політичної організації. [...] В кождім разі наш Київ тепер в порівнянню до других досить вже добре зачинає презентуватися»¹². У цьому ж листі він передає своє захоплення Києвом, містом, яке через деякий час назве «містом богів»¹³: «Тай гарний же Київ, так в літі, коли я був в нім перед тим, як і тепер в зимі, так що варто в нім жити, поселившись в нім на завсідю»¹⁴.

От ці враження від зимового Києва, а ще більше від Різдвяних святкувань на підросійській Україні, спонукали Івана Джиджору до написання своєї першої, відомої сьогодні, публіцистичної проби. Нею стала стаття «Український вертеп», опублікована в «Раді» 9 січня (ст. ст.) 1907р.¹⁵. Безпосереднім приводом до висвітлення історії старожитньої форми українського театру стали вертепні вистави в оригінальному характері XVII ст., поставлені у Києві 2–3 січня 1907 р. заходами Івана Стешенка за участі Музичної школи Миколи Лисенка¹⁶. Як свідчить лист М. Грушевського до І. Джиджори та І. Кревецького від 5 лютого (21 січня) 1907 р.¹⁷, задумувалося і продовження цієї статті, але вірогідно арешти в цей час у редакція ЛНВ та «Ради» унеможливили її завершення та публікацію.

Слід зазначити, що стаття «Український вертеп» належить до публікацій І. Джиджори у київському часописі, поданих під власним ім'ям. Окрім неї, під цим ім'ям з'явилися і наступні: «Бібліографія. Український календарь «Рідний край» на 1907

¹² Там само.— Арк. 13.

¹³ Там само.— Арк. 25.

¹⁴ Там само.— Арк. 13 зв.

¹⁵ Джиджора І. Український вертеп // Рада.— 1907.— 9 січня.— № 7.— С. 2–3.

¹⁶ З наукового, літературного та артистичного життя. Вистави українського вертепа XVII ст. у Києві // Рада.— 1907.— 4 січня.— № 3.— С. 3.

¹⁷ Листування Михайла Грушевського.— Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори.— С. 65.

рік. Полтава. 1907. (Видання часописі «Рідний край»)»¹⁸; «Ще пригадка»¹⁹; «Таки діждались! (З приводу нового видання «Кобзаря»)»²⁰; «Підсусідки»²¹; «В 250 літні роковини»²² та «Українська справа на тлі сучасного визвольного руху. Рец. на публ.: Грушевський М. Освобождение России и украинский вопрос.— СПб., 1907.— 291 с.»²³. Деякі статті друкувалися під псевдонімами та криптонімами: *Нотин І., Д-ра І., Ф-ф.* Щодо останнього, то, найвірогідніше, тут Іван Джиджора використав форму звернення до нього, студента філософічного факультету, нареченої: «Філософ». На це ім'я він відгукувався і у своїх окремих ранніх листах до Наталії Навроцької²⁴. Окремі публікації подано без підпису. Для встановлення їхнього авторства використано архівний примірник «Ради», що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. Проте і він не є бездоганим, часом не подає всіх авторів статей, видрукованих без підпису або під криптонімами. Тому встановити авторство двох публікацій І.Джиджори в «Раді» дозволили винятково його листи до М.Грушевського. Так, про свою статтю «Рутенська політика»²⁵ публіцист писав до свого вчителя: «Я написав статтю в «Раді» «Рутенська політика». — Чи добре?»²⁶ А про іншу — «Теж «голоси»²⁷ — повідомляв: «Щодо статі в «Раді» про «Руслана» — то вона справді моя»²⁸.

Серед публікацій І. Джиджори переважають статті бібліографічного спрямування. Так у замітці «Ще пригадка» він закликав підтримати передплатою та сприяти розповсюдженню в підросійській Україні авторитетного наукового часопису — «За-

¹⁸ Там само.— 16 лютого.— № 39.— С. 4.

¹⁹ Там само.— 28 лютого.— № 49.— С. 3

²⁰ Там само.— 1 березня.— № 50.— С. 2. Підпис: *Джиджора Н.*

²¹ Там само.— 7 березня.— № 55.— С. 1-2.

²² Там само.— 28 липня.— № 171.— С. 2.

²³ Там само.— 16 вересня.— № 209.— С. 2-3.

²⁴ ЦДАІА України, ф. 309, оп. 1, спр. 2317, арк. 8 зв. (Лист від 26 грудня 1904 р.).

²⁵ Рада.— 1907.— 14 червня.— № 134.— С. 1.

²⁶ Листування Михайла Грушевського.— Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори.— С. 79 (лист від 27 (14) червня 1907 р.).

²⁷ Рада.— 1907.— 17 червня.— № 137.— С. 1. Підпис: *Ф-ф.*

²⁸ Листування Михайла Грушевського.— Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори.— С. 81 (лист від 4 липня (21 червня) 1907 р.).

писок Наукового товариства ім. Шевченка». Автор відзначив вагу «Записок» у науковому світі, роль редактора М. Грушевського, докладно характеризував їх значення не лише для розвитку науки, а й для піднесення українського національного руху. У наступній статті «Таки діждалися!» повідомлялося про вихід у світ у Петербурзі першого повного видання «Кобзаря» за редакцією В. Доманицького. Високо поцінував І. Джиджора і збірку суспільно-політичних праць свого учителя «Освобождение России и украинский вопрос», називаючи її «одиноким свого рода підручником для орієнтації в українському питанні»²⁹. Заслуговує на увагу і спроба історичної публіцистики — стаття «В 250 літні роковини»³⁰, присвячена річниці смерті Богдана Хмельницького. Розпочавши з історії спорудження пам'ятника гетьмана у Києві, історик-публіцист переходить до оцінок епохи Богдана Хмельницького. Варто наголосити, що у цих дискусіях молодий історик безперечно поділяв думки свого учителя. Більше того, навіть у назві він намагається наслідувати М. Грушевського³¹: *«Як бачимо, думки й програми в Хмельницького були такі, що й зараз через 250 літ все ще нітрохи не стратили своєї ціни, і всякий щирий приятель поступу людства й справедливості може під ними й тепер підписатися. Даремною працею було б тут шукати того, що хочать у Хмельницького знайти ріжні приятелі та прихильники ідеї «єдинства русского народа», які між свій гурт хочать залічити й нашого гетьмана»*.

Набував І. Джиджора в «Раді» і досвіду справжнього денникаря, ведучи рубрику «3 наукового, літературного та артистичного життя». Усі виявлені 18 оглядів (за 13 січня, 15 лютого, 16 лютого, 18 лютого, 20 лютого, 22 лютого, 23 лютого, 24 лютого, 28 лютого, 1 березня, 6 березня, 8 березня, 13 березня, 14 березня, 18 березня, 20 березня, 21 березня та 27 березня) подано без підпису, авторство встановлено за вже згаданим архівним примірником «Ради». У цих оглядах І. Джиджора інфор-

²⁹ Джиджора Іван. Українська справа на тлі сучасного визвольного руху // Рада.— 1907.— 16 вересня.— № 209.— С. 3.

³⁰ Рада.— 1907.— 28 липня.— № 171.— С. 2.

³¹ Див.: Грушевський М. 250 літ // ЛНВ.— 1904.— Т. XXV.— Кн. IV.— С. 1–6; передрук: Грушевський М. Твори: У 50 т.— Львів, 2002.— Т. 1.— С. 236–240.

мував читачів про нове українське видавництво в Полтаві «Учитель», публіцистичні виступи українських вчених в російських ліберальних газетах, видавничі плани НТШ, публічні лекції в Народній аудиторії у Києві, поповнення музею Харківського університету археологічними знахідками та художніми творами, розкопки Штерна на острові Березань, подавав огляди українських часописів. У замітці про підготовку археологічного з'їзду в Чернігові та дискусію про право української мови на ньому оглядач відзначав: «Чернігівським членам археологічного комітету слід би подбати за те, щоб вже перемогти вкінці цю московську нехоть до української мови та науки, та щоб на з'їзді на українській території українська мова й наука мала такі самі права, як їй належить»³². 6 березня 1907 р. у черговому огляді І. Джиджора повідомив про подання кандидатури І. Франка на звання академіка Петербурзької академії наук та підтримку його кандидатури російськими вченими Коршем, Шахматовим, Фортунатовим³³.

Не обходилася співпраця Івана Миколайовича з «Радою» і без курйозів. Так, у листі від 18 (5) липня 1907 р. він скаржився на Є. Х. Чикаленка: «Мені під час його кількаденевого побуту тепер в Києві редакція забракувала 3 статі — навіть не читаючи їх»³⁴.

Після цієї «образи» свого учня М. Грушевський звернувся за поясненнями до видавця «Ради», на що Є. Чикаленка 23 липня (ст. ст.) 1907 р. відповідав: «Іван Миколаєвич, очевидно, чистокровний українець. Діло ось як було. Поки І[ван] М[иколаєвич] писав на галицькі теми, то статті його були зовсім відповідні, а коли він взявся писати на російськи теми, то одну статтю забраковано з моєю санкцією, а другу забракував М[ефодій] І[ванович] без мене, а більше І[ван] М[иколаєвич] нічого не давав, як се виявилось на «очной ставке» його з Меф[одієм] Івановичем»³⁵. Зрештою, І. Джиджора порозумівся з видавцем та редактором «Ради», про що 27 (14) липня

³² Рада.— 1907.— 23 лютого.— № 45.— С. 4.

³³ Там само.— 6 березня.— № 54.— С. 4.

³⁴ Листування Михайла Грушевського.— Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори.— С. 88.

³⁵ ЦДАІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 822, арк. 70 зв., 72.

1907 р. сповіщав М. Грушевського: «Й зо мною теж дуже добрий і перепрошував, що моїх статей не поміщено, а за ним звинявся і Павловський»³⁶. Згодом про це порозуміння писав і Є. Чикаленко: «З Джиджорою нічого особливого не сталося, я йому казав, що відписав Вам на його скаргу на «Раду». Посміялись трохи з «чистокровності», та й уже, здається, відносини межи нами добрі»³⁷. Ймовірно, саме з цим конфліктом пов'язаний і лист редактора М. Павловського до М. Грушевського, в якому він, нарікаючи на незадовільне надходження інформаційних оглядів з Галичини, повідомляє: «За статтями про Галичину звертався я і до Івана Миколаєвича, але він так загруз у своїй роботі по «Вістнику», що й до цього часу не може навіть дати фельєтона про Ваш збірник»³⁸. Власне ця стаття Івана Джиджори про збірку статей М. Грушевського «Освобождение России и украинский вопрос», що вийшла 1907 р. у Петербурзі, і завершила публіцистичний сезон у «Раді» молодого львівського історика.

Публіцистичний вишкіл І. Джиджори в «Раді», наполегливість М. Грушевського до подальшого розвитку таланту свого учня дали свої результати. У 1909 р. з'являються його статті у львівському «Ділі», харківському «Утре», у 1911–1914 рр. — огляди галицького суспільно-політичного життя в ЛНВ під псевдо «Ignotus», які особливо вирізнялися принциповістю і безкомпромісністю. Тому саме Іванові Джиджорі, як тонкому знавцеві колізій політичного життя Галичини, М. Грушевський іноді передавав на перегляд та зауваження свої публіцистичні праці.

Як свідчать щоденникові записи М. Грушевського, влітку 1909 р., перед від'їздом на відпочинок до Криворівні, вчений розпочав суспільно-політичну працю до традиційного свого циклу в ЛНВ «На українські теми». У ній він висловив свій критичний погляд на угодову політику галицьких парламентаріїв за останні роки. Стаття отримала назву «Два роки галицької політики». Упродовж 1–7 липня (ст. ст.) 1909 р. М. Грушевський май-

³⁶ Листування Михайла Грушевського.— Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори.— С. 95 (лист від 27 (14) липня 1907 р.).

³⁷ ЦДАІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 822, арк. 106 зв. (лист від 30 (17) серпня) 1907 р.).

³⁸ Там само.— Спр. 303, с. 431.

же щодня бачився з І. Джиджорою, обговорював з ним зміст свого публіцистичного виступу, а перед від'їздом учня на вакації дав переглянути йому першу частину³⁹. Надто вразливою була тема, яку порушував М. Грушевський, і тому він довірився молодшому колезі по перу, який досить добре орієнтувався у тогочасних політичних обставинах «українського П'ємонту». 10 липня (ст. ст.), перед своїм виїздом на Гуцульщину, вчений закінчив другу частину і вже поштою її було відправлено на батьківщину учня, у Заставці. Повертаючи рукопис професору, І. Джиджора подав свої зауваги, виклавши їх у розлогодому листі⁴⁰, але в цілому підтримав позицію автора. У 1911 р. «Два роки галицької політики» було вміщено у збірці «Наша політика»⁴¹, яка поклала початок конфлікту в НТШ 1913 р.⁴². У цьому конфлікті Іван Джиджора був у числі тих, хто підтримав М. Грушевського.

Відзначаючи 50-ліття свого «найдорожшого ученика і друга» збіркою його вибраних історичних студій, Михайло Грушевський висловлював сподівання, що і публіцистичні праці Івана Джиджори «також діждуться видання»⁴³. Нехай же ця розвідка стане маленьким внеском у реалізацію заповіту Учителя, а до майбутньої збірки суспільно-політичних творів молодого галицького історика увійдуть і його перші проби публіцистичного пера.

---

³⁹ Там само.— Спр. 25, арк. 281 зв. — 284 зв.

⁴⁰ Листування Михайла Грушевського.— Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори.— С. 194 (лист від 3 серпня (21 липня) 1909 р.).

⁴¹ *Грушевський М.* Наша політика.— Львів, 1911.— С. 17–39 (передрук: *Грушевський М.* Твори: У 50 т.— Львів, 2005.— Т. 2.— С. 261–275).

⁴² Михайло Грушевський. Наша політика: Матеріали до історії конфлікту в НТШ 1913 р. / Упоряд. А.Винар, Є.Пшеничний.— Нью-Йорк; Дрогобич, 2003.

⁴³ *Грушевський М.* Передмова // *Джиджора І.* Україна в першій половині XVIII віку. Розвідки і замітки.— К., 1930.— С. VIII.

ЗМІСТ

Анатолій Збанацький. Музей історії міста Києва та його філії у 2009 році.....	3
--	---

20-РІЧНИЙ ЮВІЛЕЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ МИХАЙЛА БУЛГАКОВА

Людмила Губіанурі. Музейная биография и географии Михаила Булгакова.....	6
Анатолій Кончаковський. Обожаемый Гоголь.....	10
Кіра Пітоєва. 20 років потому.....	13
Ірина Воробйова. Дача Булгаковых в Буче. Размышления о будущем музее.....	16

З МУЗЕЙНИХ ЗІБРАНЬ

Тетяна Старостенко. Мідне церковне лиття з музейного зібрання.....	25
Ольга Друг. Родинний архів Лук'янових у музейному зібранні (До характеристики особового фонду Олександра Лук'янова).....	35
Вікторія Величко. Родина колекціонерів Крижанівських і музей історії м. Києва.....	33
Микола Кучеренко. Мешканці дому Грушевських родини Шапранів і Ціхоцьких: долі людей і речей.....	68

З ІСТОРІЇ КИЄВА

Владислав Дятлов. До історії київської топоніміки: «Малий Афон» Києва на Видубечах та Звіринці.....	75
Віталій Ковалинський. Хроніка київського зоопарку.....	81
Олена Мокроусова, Тетяна Скібіцька. Найстаріший житловий будинок на розі вулиць Костьольної та Трьохсвятительської (історія домоволодіння 1810-х–1980-х років).....	84
Марія Кадомська. Один квартал верхнього Києва. Фрагмент.....	101
Сергій Білокінь. Терор проти Київських музейників.....	111
Сергій Вакулишин. До питання про авторство літературної пам'ятки «Як гартувалася сталь».....	154

Людмила Шилова. Викладачі школи імені С. С. Каменєва, які проходили по справі «Весна» військово-офіцерської контрреволюційної організації, що «діяла» у Києві 1930–1931 рр.....	159
Анатолій Збанацький. День, який назавжди розірвав час.....	169
Дмитро Малаков. Київ часів Другої світової війни на фотознімках.....	186
Олександр Білоус. Діяльність освітніх закладів у роки нацистської окупації Києва.....	193
Тетяна Євстаф'єва. Деякі аспекти спортивного життя в окупованому німцями Києві.....	207
Анатолій Ізотов. Історико-містобудівний розвиток селища Биківня у м. Києві в контексті розвитку Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили».....	221
Андрій Амонс. Быковнянская коллекция монет периода XVIII–XX веков. (Тайные страницы украинской истории).....	234
Зінаїда Каменецька. До питання про поширення історичних знань про Київ.....	254

ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ

Яніна Пучкова. М. Аркас — автор опери «Катерина».....	258
Олена Мокроусова. Подобиці життя: маловідомі факти біографій київських зодчих XIX–початок XX ст.....	265
Олександр Коваленко. Герой Першої світової війни, киянин Є. М. Крутень.....	282
Світлана Панькова. Із плеяди публіцистичної школи Михайла Грушевського: Іван Джиджора. Журналістський вишкіл в газеті «Рада».....	293
Наталія Будзинська. Віра Павлова. Теодосій Мовчанівський — український археолог, дослідник Київщини.....	302
Наталія Писаренко. Степан Тимошенко. Зустрічі з батьківщиною.....	311